

1 Tertulliani Liber De Monogamia

Codices:

INDEX SIGLORUM

<i>N</i>	= Florentinus Magliabechianus, Conventi soppressi VI 9, saec. XV
<i>F</i>	= Florentinus Magliabechianus, Conventi soppressi VI 9, saec. XV
<i>X</i>	= Luxemburgensis 75, saec. XV ex.
<i>ω</i>	= consensus codicum NFX
<i>G</i>	= codex Gorziensis (Gorzia in Mediomatricis, hodie Gorze) in tertio editione a Rhenano adhibitus
<i>V</i>	= Vindobonensis 4194, nunc Neapolitanus, Mus. Naz. 55, saec. XV

Editiones:

<i>Gel.</i>	
<i>Iun.</i>	= Sigismundi Gelenii, Basiliae 1550
<i>Marra</i>	= Francisci Iunii 1597
<i>Oehler</i>	= Iosephi Marra librorum De pallio et De fuga in persecutione, Torini 1932
<i>Pam.</i>	= Francisci Oehler 1853/4
<i>R¹</i>	= Iacobi Pamelii 1579
<i>R²</i>	= editio princeps Beati Rhenani, Basiliae 1521
<i>R³</i>	= eiusdem editio secunda (inspexi editionem anni 1528)
<i>R¹ mg R³ mg</i>	= eiusdem editio tertia
<i>R² p. 525</i>	= coniecturae Rhenani in margine harum editionum prolatae
<i>R</i>	= coniecturae Rhenani p. 525 editionis secundae prolata
<i>Rig.</i>	= consensus harum editionum
<i>Thierry</i>	= Nicolai Rigaltii 1634
	= Iacobi Iohannis Thierry libri De fuga in persecutione, Hilversum 1941

Auctores

Librorum

Criticorum:

	= Heinrich Hoppe, Syntax und Stil des Tertullian, Leipzig 1903
<i>Hoppe</i>	(zur Sprache und Kritik Tertullians), Lund 1932
<i>Hoppe, Beiträge</i>	= Aemiliani Kroymanni coniecturae in manuscripto suo prolatae
<i>Kr.</i>	= Bulhart, Tertullian-Studien, Sitzungsberichte der Österr. Akad. der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, Bd. 231/5, 1957
<i>SB</i>	= Fulvius Ursinus (v. vol. III p. XXVII sq.)

Urs.

Litterae inclinae in textu significant aut lectionem codicum esse mutatam aut Tertullianum aliena verba (perumque sacra scripturae) afferre; in his mutationem factam indicant litterae rectae.

144

DE MONOGAMIA

CSEL (CCSL
Line Verse
Nos: Nos:)
5

I. [1] Haeretici nuptias auferunt, psychici ingerunt; illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis, lex creatoris? Inter alienos spadones et aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsequio quantum de fastidio extraneo; proinde te laedunt qui abutuntur quemadmodum qui non utuntur. [2] Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia haeretica est, neque licentia defendenda, quia psychica est; illa blasphemata, ista luxuriat; illa destruit nuptiarum deum, ista confundit. [3] Penes nos autem, quos Spiritales merito dici facit agnitio spiritualium charismatum, continentia religiosa est cum licentia verecunda; ambae cum creatore sunt: continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat; illa non cogitur, ista regitur; illa arbitrium habet, haec modum. [4] Unum matrimonium novimus sicut unum deum. Magis

10

(2.)

15

(3.)

honorem refert lex nuptiarum, ubi habet et pudorem. [5] Sed psychicis non recipientibus Spiritum ea quae sunt Spiritus non placent. Ita, dum quae sunt Spiritus non placent, ea

1. 15 cf. cast. 7, 6 1. 35

17-18 cf. I Cor. 2, 14

1. 1 Incipit de monogamia N, Incipit liber Tertuliani de monogamia F, Q. Septimii Florentis incipit liber de monogamia X 2 haeretici sc. Marcionitae (cf. adv. Marc. 5, 7, 6 Marcion totum concubitus auferens), psychici cum despectu dictum de catholicis ex I Cor. 2, 14, cf. ieiun. 1, 1 adv. Prax. 1, 6 psych- hic X, psyth- F hic (phith- § 5), phys- et phis- cett. 4 aurigas i. admissarios, Thes. 1499, 79. SB 54 6 te] et te C Pam. 10 Spiritales de Montanistis ex I Cor. 2, 13 pneumatika&. Spiritualium sc. Spiritus Montani 11 facit ωR¹, -unt R³ (et spiritalia charismata, om. agnitio) agnitio CPam., om. cett. religiosa est (i. adest, versatur) cum ωR, tam r. est quam CPam. 12 verecunda quandoquidem ambae R³ Gel., verecunda verecunda continentia ambae ωR 15 magis] praef. III 114 18 ita dum Gel. Pam., ita FXR^{1,2}, ea N, ita quibus R³

145
20

quae sunt carnis placebunt ut contraria Spiritus. Caro, inquit, adversus spiritum concupiscit et spiritus adversus carnem. [6] Quid autem concupiscet caro quam quae magis carnis sunt? Propter quod et in primordio extranea spiritus facta est; non, inquit, permanebit spiritus meus in istis hominibus in aevum, eo quod caro sint.

5

II. [1] Itaque monogamiae disciplinam in haeresim exprobrant nec ulla magis ex causa Paraclitum negare coguntur, quam dum existimant novae disciplinae institutorem et quidem dirissimae illis, ut iam de hoc primum consistendum sit in generali retractatu, an capiat Paraclitum aliquid tale docuisse, quod aut novum deputari possit adversus catholicam traditionem aut onerosum adversus levem sarcinam. [2] De utroque autem ipse dominus pronuntiavit; dicens enim: *Adhuc multa habeo quae, loquar ad vos, sed nondum potestis portare ea; cum venerit spiritus sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem*, satis utique praetendit edoctrum illum, quae et nova existimari possint ut numquam retro edita et aliquanto onerosa ut idcirco non edita. [3] 'Ergo', inquit, 'hac argumentatione quidvis novum et onerosum paraclito adscribi poterit, etsi ab adversario spiritu fuerit.' Non utique; adversarius enim spiritus ex diversitate praedicationis appareret, primo regulam adulterans

10
15

19 Gal. 5, 17 22 Gen. 6, 3
2. 7 cf. Matth. 11, 30 8 Ioh. 16, 12 sq.

19 ut C, om. cett. Spiritus NXR, -ui FCPam. 21 concupiscit N quam: praef. III 71
2. 1 disciplinam XR3, -a F, -ae N in: praef. III 59c exprobrant NGel., exprobrant FXR (Thes. 1798, 54) 2 paraclitum ω ubique
4 dirissimae NXR¹ (SB 60), durissimae FR^{2,3} consistendum i. morandum, quaerendum, Thes. 471, 77 5 in Gel. Pam. (Thes. 785, 35), ut ωR capiat i. possibile sit, Thes. 333, 27 7 sarcinam domini CPam., sed cf. praef. III 89b 11 praetendit] cf. intentari Scap. 1, 3 edoctrum Kr. cf. l. 21. 29, et doctrum C, ea acturum ωR 12 aliquanto ωR (cf. apol. 21, 1 a. novellam)

146 fidei et ita ordinem adulterans disciplinae, quia cuius
 gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est fidei, quae
 prior est disciplina: ante quis [4] deo haereticus sit necesse
 20 <e>st et tunc de instituto; 4. paraclitus autem multa habens
 edocere, quae in illum distulit dominus, secundum praefinitionem
 ipsum primo Christum contestabitur qualem credimus
 cum toto ordine dei creatoris et ipsum glorificabit et de ipso
 25 commemorabit et sic de principali regula illa multa, quae sunt
 disciplinarum, revelabit fidem dicente pro eis integritate
 praedicationis, <licet> novis, quia nunc revelantur, licet
 onerosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen
 Christi quam qui habere se dixit et alia multa quae a paraclito
 30 edocerentur, non minus istis onerosa quam illis, a quibus
 nondum tunc sustinebantur.

III. [1] Sed an onerosa monogamia, viderit adhuc impudens
 infirmitas carnis; an autem nova, de hoc interim constet.
 Illud enim amplius dicimus: etiamsi totam et solidam virginitatem
 sive continentiam paraclitus hodie determinasset,
 5 ut ne unis quidem nuptiis fervorem carnis despumare permitteret,
 sic quoque nihil novi inducere videretur, ipso domino
 spardonibus aperiente regna caelorum ut et ipso spadone,
 quem spectans et apostolus, propterea et ipse castratus,
 continentiam mavult. [2] 'Sed salvo', inquis, 'iure nubendi'.
 10 Plane salvo et videbimus quousque, nihilominus tamen ex
 ea parte destructo, qua continentiam praefert. *Bonum*,
 inquit, *homini mulierem non contingere* — <ergo malum est

23 cf. Ioh. 16, 13 sq.

3. 7 cf. Matth. 19, 12

9 cf. I Cor. 7, 7. 8

11 I Cor. 7, 1

17 ita i. *deinde ut sic l. 24; v. praef. III 73. 74* 20 est et *Pam.*, stet
 ωR^1 , est $R^2 p. 584$ 24 de] u. *praef. III 57. 88 SB 114* illa regula
 multa N 26 <licet> *Gel.Pam.*

3. 1 an *NGel.Pam.*, om. cett. onerosa monogamia *VGel.Pam.*, -am
 -am ωR 5 despumare XR^2 , de spu manare $N F R^1$ 8 que(m) $\omega R Gel.$,
 ad quem *Pam.* spectans et $R^2 p. 584$, spectasset ωR^1 10 tamen ωR ,
 iam *Gel.Pam.* 12 suppl. *Gel.* ('ex *Hier. adv. Iovin. 1, 7 p. 229*?' *Dekkers*)

147 contingere;> nihil enim bono contrarium nisi malum ---- ideoque
 superesse, *ut et qui habeant uxores sic sint quasi non habentes*,
 15 quo magis qui non habent habere non debeant. [3] Reddit
 etiam causas, cur ita suadeat, quod inuupti de deo cogitent,
 nupti vero, quomodo in matrimonio quis suo placeat. Et
 possum contendere non mere bonum esse quod permittitur;
 20 quod enim mere bonum est, non permittitur, sed ultro licet;
 permissio habet causam aliquando et necessitatis. Denique
 in hac specie non est voluntas permittentis nubere; aliud
 enim vult: *Volo vos*, inquit, *omnes sic esse quomodo et ego*.
 [4] Et cum ostendit melius esse, quid utique se velle confirmat,
 25 quam quod melius esse praemisit? Et ita si aliud quam quod
 voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittens,
 non mere bonum ostendit, quod invitus indulsit. Denique
 cum dicit: *Melius est nubere quam uri*, quale id bonum intelligendum,

(4.)

30 quod melius est [et] poena, quod non potest videri
 melius nisi pessimo comparatum? [5] Bonum illud est, quod per
 se hoc nomen tenet sine comparatione non dico mali, sed
 etiam boni alterius, ut, et si alio bono comparatum adumbretur,
 (5.) remaneat nihilominus in boni nomine. Ceterum si per mali
 collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est quam
 35 genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad
 nomen boni impellitur. [6] Aufer denique condicionem, ut
 dicas: *Melius est nubere quam uri*, et quaero, an dicere audeas:
 (5.) 'Melius est nubere', non adiciens, quo melius sit. Ergo iam

14 I Cor. 7, 29 17 cf. I Cor. 7, 32-34; cast. 9, 1 1. 3 22 I Cor.
 7, 7 27 et 36 I Cor. 7, 9 28 sqq. cf. cast. 3, 7 1. 48-3, 10 1. 66

14 habentes ωR cum *Graeco*, habeant *Gel.Pam.* 18 mere *R*, merere
X, mereri *NF* 19 mere *NR*, mero *FX* 20 necessitatis *R³L*, -as ωR^1
 27 quale *R²p.584*, quare *uR¹* 28 est et *NXR^{1,2}*, et *F*, est *R³*
 31 alio] *praef. III 8* 32 in] *praef. III 60a* bono *N* per mali coll.
R²p. 584, p. m. cogitationem *FXR¹*, p. m. comparisonem *C*, permissio mali
N 35 post denique *add. N fere sex litteras* 36 dicas ωR^1 , non d. *R^{2,3}*,
exhort. cast. 3, 4; cf. SB 32 37 est *N*, om. *FXR* sit *RGel.*, fit *NF*, sit.
 fit *CPam.*

48 non melius, et dum non melius, nec bonum, sublata condicione,
 quae, dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit.
 40 Melius est unum oculum amittere quam duos; si tamen discedas
 a comparatione utriusque, non erit melius unum oculum
 habere, quia nec bonum. [7] Quid nunc, si omnem indulgentiam
 nubendi de suo, id est de humano sensu accommodat, ex
 necessitate qua diximus, quia melius sit nubere quam uri?
 45 (6.) Denique conversus ad alteram speciem dicendo: *Nuptis autem*
denuntio, non ego, sed dominus, ostendit illa, quae supra
 dixerat, non dominicae auctoritatis fuisse, sed humanae
 aestimationis. [8] At ubi ad continentiam reflectit animos:
 50 (7.) *Volo autem vos sic esse omnes: Puto autem, inquit, et ego spiritum*
dei habeo, ut, si quid indulserat ex necessitate, id spiritus
 sancti auctoritate revocaret. [9] Sed et Iohannes monens sic
 nos incedere debere quemadmodum et dominus, utique etiam
 secundum sanctitatem carnis admonuit incedere. Adeo manifestus:
 55 *Et omnis, inquit, qui spem istam in illo habet, castificat*
se, sicut et ipse castus est. Nam et alibi: *Estote sancti, sicut et*
ille sanctus fuit, scilicet carne; de spiritu enim non dixisset,
 quia spiritus ultro sanctus agnoscitur nec <ex>spectat sanctitatis
 60 (8.) admonitionem, quae propria natura est eius; caro autem
 docetur sanctitatem, quae et in Christo fuit sancta. [10] Igitur
 si omnia ista obliterant licentia<m> nubendi et condicione
 licentiae inspecta et praelatione continentiae imposita, cur non
 potuerit post apostolos idem spiritus superveniens ad deducendam

45 cf. cast. 3, 6 1. 41 45-46 I Cor. 7, 10 49 sq. I Cor. 7, 7. 40
 51 I Ioh. 2, 6 54 sq. I Ioh. 3, 3 55 cf. Lev. 12, 8 62 cf. Ioh.
 16, 13 praescr. 8, 14 p. 13, 33

39 alio] *an malo?* 41 utriusque (*sc. rei*) *wRGel.*, mali u. *CPam.*
 51 sed et I. *Gel.Pam.*, sed I. *FXR*, I. autem *N* 53 adeo] *v. praef.*

III 70 manifeste *Gel.Pam.* (ex conii., credo, propter male intellectum adeo)
55 nam et *i. sed etiam, item, Thörnell II 90* 57 suppl. *Gel.Pam.*
59 docet *FXR*¹² 60 suppl. *R*³ (obliterantur *R*¹*mg*) 61 imposita
i. statuta, Thörnell I 10; cf. 9, 4 et Thes. 655, 49 62 sq. deducendam]
cf. fug. 1, 1 deductorem

49 disciplinam in omnem veritatem per gradus temporum
65 ---- secundum quod Ecclesiastes: *Tempus omni rei inquit* ----
supremam iam carni fibulam imponere, iam non oblique
a nuptiis avocans, sed exerte, cum magis nunc tempus in
(9.) collecto factum sit annis circiter CLX exinde productis?
70 [11] Nonne ipse apud te retractares, vetus haec disciplina sit,
praemonstrata iam tunc in carne domini et in voluntate, dehinc
in apostolorum eius tam consiliis quam exemplis? 'olim sanctitati
(10.) huic destinabamur; nihil novi Paraclitus inducit; quod
praemonuit, definit, quod sustinuit, exposcit.' Et nunc
recogitans ista facile tibi persuadebis multo magis unicas nuptias
75 competisse Paraclito praedicare, qui potuit et nullas, magisque
credendum temperasse illum, quod et abstulisse decuisset.
[12] Si, quae velit Christus, intelligas, in hoc quoque Paraclitum
agnoscere debes advocatum, quod a tota continentia
infirmitatem tuam excusat.

5 IV. [1] Secedat nunc mentio Paracliti ut nostri alicuius
auctoris; evolvamus communia instrumenta scripturarum
pristinorum. Hoc ipsum demonstratur a nobis neque novam
neque extraneam esse monogamiae disciplinam, immo et
antiquam et propriam Christianorum, ut Paraclitum restitorem
potius sentias eius quam institutorem. [2] Quod pertineat
10 ad antiquitatem, quae potest antiquior forma proferri
quam ipse census generis humani? Unam feminam masculo
deus finxit una costa eius decerpta et utique ex pluribus. Sed
et in praefatione ipsius operis: *Non est, inquit, homini bonum*

64 Eccles. 3, 17 67 cf. I Cor. 7, 29
4. 9 cf. Gen. 2, 21; cast. 5, 11.5 10 Gen. 2, 18

63 disciplinam] *praef. III 83* 65 supremam *Gel. Pam.*, super
terra(m) ωR fibulam *i. vinculum, Thes. 645, 20. 644, 73* 68 discipline *NX*
sit ωR (*praef. III 48*), est *Gel.Pam.* 69 in vol. ωR ¹ (cf. *Thes. s. v. in*
803, 4), in *om. R*³ 72 definivit *N* sustinuit *i. expectavit, fieri voluit; cf.*
Oehlerum ad fug. 11 73 nuptias *CPam., om.cett.* 75 docuisset *FXR*¹²
4. 8 census *i. origo, Thes. 808, 81* 10 bonum homini solum eum *FXR*
(kalo_n ei]nai to_n a!nqrwpon mo&non)

50 *eum solum esse; faciamus adiutorium illi; adiutores enim*
dixisset, si pluribus eum uxoribus destinasset. [3] Adiecit et
legem de futuro, siquidem prophetiae dictum est: *Et erunt*
15 (3.) *duo in unam carnem*, non tres neque plures; ceterum iam non
duo, si plures. Stetit lex; denique perseveravit unio coniugii
in auctoribus generis ad finem usque, non quia non erant
feminae aliae, sed quia ideo non erant, ne primitiae generis
duplici matrimonio contaminarentur. [4] Alioquin si deus
voluisset, et esse potuisset; certe de filiarum suarum numerositate
20 sumpsisset, non minus ex ossibus et ex carne sua habens
Evam, si hoc pie fieret. [5] At ubi primum scelus homicidium

in fratricidio dedicatum, tam dignum secundo loco scelus non fuit quam duae nuptiae; neque enim refert, duas quis uxores singulas habuerit an pariter singulae duos fecerint: idem numerus coniunctorum et separatorum. [6] Semel tamen vim passa institutio dei per Lamech constitit postea in finem usque gentis illius; secundus Lamech nullus existit quomodo duabus maritus: negat scriptura, quod non notat. Aliae diluvium iniquitates provocaverunt, semel defensae, quales fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt. [7] Sed et reformatio secundi generis humani monogamia matre censetur: iterum duo in unam carnem crescere et redundare suscipiunt, Noe et uxor filiique eorum

13 Gen. 2, 24 14 cf. cast. 5, 2 1. 11 19 cf. Gen. 5, 4 20 cf. Gen. 2, 23 26 cf. Gen. 4, 18. 19; cast. 5, 4 1. 26 30 cf. Gen. 4, 24 33-34 cf. Gen. 7, 13

13 prophetiae R^{12} , profacie FX , propheticæ NGR^3 ; praef. III 109
 14 carne una $N cum Vulg.$ (sa&rka mi/an) ceterum *i. alioquin*, *Thes.* 972, 52 19 potuisset ωR (praef. III 117), -ent *Gel.Pam. de]* v. praef. III 57 21 si $NR^1 mg$, sibi $FXR^1 pie$ *i. secundum dei voluntatem* 22 dedicatum (sc. est, praef. III 94a) *i. coepit*, *Thes.* 261, 8; de pleonasmō v. praef. III 103d 24 pariter *i. eodem tempore* duos ωR , duas *Gel.Pam.* 25 coni. N , est iunctorum FX 28 maritus ωR (cf. *Thes.* 403, 73. praef. III 19), maritatus $CPam.$ 29 defensae *i. punitae*, *Thes.* 304, 73 quales *i. qualescumque*, praef. III 30 32 censetur *i. initium habet*, *Thes.* 789, 7

in unicus nuptiis. [8] Etiam in ipsis animalibus monogamia recognoscitur, ne vel bestiae de moechia nascerentur: *Ex omnibus, inquit, bestiis ex omni carne duo induces in arcam, ut vivant tecum; masculus et femina erunt; de animalibus volatilibus secundum genus et de omnibus serpentibus terrae secundum genus ipsorum duo ex omnibus introibunt ad te, masculus et femina.* [9] Eadem forma et septena ex binis adlegi mandat, ex masculo et femina uno et una. Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis feminis introire non licuit.

V. [1] Haec quantum ad primordiorum testimonium et originis nostrae patrociniū et divinae institutionis praedictum. Quae utique lex est, non *monimentum*, quoniam, si ita factum est a primordio, invenimus nos ad initram dirigi a Christo, sicut in quaestione repudii dicens illud propter duritiam ipsorum a Moyse esse permissum, ab initio autem non ita fuisse, sine dubio ad initium revocat matrimonii individuitatem; ideoque quos deus ab initio coniunxit in unam carnem duos, hodie homo non separabit. [2] Dicit et apostolus scribens ad Ephesios deum proposuisse *in semetipso ad dispensationem adimpletionis temporum ad caput*, id est ad initium, *reciprocare universa in Christo, quae sunt super caelos et super terras in ipso.* [3] Sic et duas Graeciae litteras, summam et ultimam, sibi induit dominus, initii et finis concurrentium in se figuras, uti, quemadmodum A ad Ω <usque volvitur et rursus Ω ad A> replicatur, ita ostenderet in se esse et initii decursum ad

36 Gen. 6, 19. 20 41 cf. Gen. 7, 2
 5. 6 cf. Matth. 19, 8 8 cf. Matth. 19, 6 9 cf. Eph. 1, 9.10 13 cf.

38 genus *XR*, g. suum *F* et g. ipsorum *N* contra *LXX* ante serpenti-
bus *LXX* habent kai\ a)po pa&ntwn tw~n kthnw~n kata_ ge/noj
5. 3 monimentum *R*³, nomine tunc ωR^{12} 6 autem usque ad
l. 8 ab initio *Gel.*, om. *cett.* 8 quos] quod *Gel.* 13 Graeciae] *praef. III*
109 litteras s. et u. *VL*, summas *l.* et ultimas *N*, summa(m) littera(m)
et ultima(m) *FXR* 15 ad (*prius*) *R*² p.585, et *cett. suppl. Gel.*

152 finem et finis reoursum ad initium, ut omnis dispositio in eo
desinens, per quem coepta est, per sermonem scilicet dei,
20 (3.) qui[a] caro factus est, proinde desinat, quemadmodum et
coepit. [4] Et adeo in Christo omnia revocantur ad initium,
ut et fides reversa sit a circumcissione ad integritatem carnis
illius, sicut ab initio fuit, et libertas ciborum et sanguinis
soliu8 abstinentia, sicut ab initio fuit, et matrimonii individuitas,
25 (4.) sicut ab initio fuit, et repudii cohibitio, quod ab initio non fuit;
et postremo totus homo in paradisu8 revocatur, ubi ab initio
fuit. [5] Cur ergo vel monogamum illo <non> debeat Adam
referre, qui [non] potest tam integrum quam inde dimissus est?
Quantum pertinet itaque ad initii restitutionem, id a te exigit
et dispositionis et spei tuae ratio, quod ab initio fuit; secundum
30 (5.) initium, quod tibi et in Adam censetur <et in Noe recensetur>,
elige, in quo eorum initium tuum deputes: in ambobus te sibi
monogamiae censura defendit. [6] Sed et si initium transmittit
ad finem ut A ad Ω , quomodo finis remittit ad initium <ut Ω
ad A>, atque ita census noster transfertur in Christum, animalis
35 in spiritalem, quia *non primo, quod spiritale est, sed quod animale,*
dehinc quod spiritale, proinde videamus, an id ipsum
debeas huic quoque censui secundo, an in eandem te formam
conveniat novissimus quoque Adam in quam et primus,

18-19 cf. Ioh. 1, 14 23 cf. act. 15, 20 Gen. 9, 4 35 I Cor. 15, 46

17 in eo *F*, in o *N*, in w*XCR*¹², in eum *R*³ 19 qui *R*³, quia ωR^{12}
20 revocantur *Gel.Pam.*, -rentur ωR 21 carnis *Gel.Pam.*, om. ωR
22 lib. cib. et *Gel.*, om. *cett.* 24 quod *XR*³, quae *NF*
25 revocaretur *R*² p. 585 26 illo (*l. in paradisu8*) ω , illum *R* <non> *Ursinus*
27 [non] *Kellner* integrum praestare *Gel.Pam.* 29 dispositionis
sc. divinae, praef. III 89 b 30 censetur *i. incipit, Thes. 789, 7* <et in *N*.
r.> Pam. 32 censura *i. (magna) aestimatio, Thes. 804, 54* defendit *i.*
vindicat, Thes. 304,13 33 ad *W Gel.Pam.*, et Ω ωR ut Ω ad *A Gel.Pam.*,
om. ωR 37 censui *i. initio, Thes. 808, 81* eandem . . . formam *Gel.Pam.*
(*praef. III 59d*), eandem . . . forma *FX*, eadem . . . forma *NR*
38 conveniat *N*, -et *FXR* in quam ωR^1 , in qua *R*² primus usque ad id est *Qel.*,
om. *cett.*

153
40 (5.) quando novissimus Adam, id est Christus, innuptus in totum,
quod etiam primus Adam ante exilium. [7] Sed donato infirmitati
tuae carnis suae exemplo perfectior Adam, id est Christus,
eo quoque nomine perfectior qua integrior, volenti quidem
tibi spado occurrit in carne; si vero non sufficis, monogamus
incurrit in spiritu, unam habens ecclesiam sponsam secundum
45 figuram, quam apostolus <in> illud magnum sacramentum
interpretatur, in Christum et ecclesiam, competentes carnali

50 monogamiae per spiritalem. [8] Vides igitur, quemadmodum
etiam in Christo nova<n>s census non possis eum sine monogamiae
professione deferre, nisi carne sis, quod spiritu ille est,
licet et quod fuit carne, aequae esse debueris.

5 VI. [1] Sed adhuc nobis quaeramus aliquos originis principes.
Non placent enim quibusdam monogami parentes
Adam et Noe; fortasse nec Christus. Ad Abraham denique
provocant, prohibiti patrem alium praeter deum agnoscere.
10 Sit nunc pater noster Abraham: sit et Paulus: *In evangelio*,
inquit, *ego vos genui*. [2] Etiam Abrahae te filium exhibe;
non enim passivus tibi census est in illo: certum tempus est,
quo tuus pater est. Si enim ex fide filii deputemur Abrahae, ut
apostolus docet dicens ad Galatas: *Cognoscitis nempe, quia,*
qui ex fide, isti sunt filii Abrahae, quando *credidit Abraham*
deo et deputatum est ei in iustitiam? Opinor, adhuc in monogamia,

45 cf. cast. 5, 3 1. 16 cf. Eph. 5, 32
6. 5 I Cor. 4. 15 9-10 Gal. 3, 7 10-11 Gal. 3,6

42 qua XR, quo qua N, qua qua F 43 occurrit] incurrit X
fort. recte. 44 incurrit ωRGel. (cf. *Thes.* 1085, 25), occurrit Pam. secundum
Adam et Evae figuram Pam., sed v. praef. III 89b 45 <in> Oel.Pam.,
om. ωR (cf. *Thes.* 804,11) 46 competisse Gel.Pam. 48 novans R² p. 585
eum om. N, cf. praef. III 105 49 referre Lat. carne sis R¹ mg, carnis is ω
50 in carne RL
6. 5 Sit NR, sic F, sicut X sit NX(?), sic FR 6 genui N (SB
96), generavi *cett. cum Vulg. te om. Gel.* 7 passivus i. *promiscuus, cf.*
pall. 3, 7 passivus, 4, 8 passivitas 8 deputemur ω R, -amur Gel. Pam,
11 est NGel.Pam., om. FXR, cf. praef. III 94a

154 (2.) quia in circumcissione nondum. [3] Quodsi postea in
utrumque mutatus est, et in digamiam per ancillae concubinatum
15 et in circumcissionem per testamenti signaculum,
non potes illum patrem agnoscere nisi tunc, cum deo credidit,
siquidem secundum fidem filius eius es, non secundum carnem;
aut si posteriorem Abraham patrem sequeris ut et digamum,
20 recipe et circumcisum. [4] Si reicis circumcisum, ergo recusabis
et digamum; duas dispositiones eius binis inter se modis diversas
miscere non poteris. Digamia cum circumcissione esse
orsus est et monogamia cum praeputatione: recipis digamiam,
admitte et circumcissionem; tueris praeputationem, teneris
et monogamiae. [5] Adeo autem monogamiae Abrahae filius
25 es sicut et praeputiati, ut, si circumcidaris iam, non sis filius,
(3.) quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in praeputatione
iustificatae. Habens apostolum disce cum Galatis. Proinde
etsi digamiam iam tibi intuleris, non es illius, cuius fides in
monogamia praecessit. Nam etsi postea pater multarum
30 nationum nuncupatur, sed earum, quae ex fide digamiam
praecedente filii habeant deputari Abrahae. [6] Exinde res
viderint: aliud sunt figurae, aliud formae, aliud imagines,
aliud definitiones: imagines transeunt adimpletae, definitiones
permanent adimplendae; imagines prophetant, definitiones
gubernant. [7] Quid digamia illa Abrahae portendat, idem
35 apostolus edocet interpretator utriusque testamenti, sicut

12-13 in utrumque] *praef. III 59b* 13 digamia et circumcisio] v.
praef. III 82 17 ut et *R² p. 585*, at est ωR^1 , id est *Gel.Pam.*
 20 digamia ωR^1 (v. *praef. III 82*), digamus a *R³Gel.*, digamus *CPam.* cum *C*,
om. cett. 21 et monogamia ωR^1 , monogamus *R³* 23 monogamiae
 (post.) ω , monogami *R 24 et 27* si... iam] v. *Thes. VII 128, 16*
 26 habens $\omega R^{1,2}$ (*SB 54*), habes *R³* 27 illius Abrahæ filius *Gel.Pam.*, sed v.
praef. III 89b 29 sed] *Hoppe 108* digamiam *R³*, -a $\omega R^{1,2}$
 30 habeant *NFR^{1,2}*, -bant *XR³* 31 figurae i. allegoriae, *Thes. 734, 81* formae
 i. normae, leges, *Thes. 1085, 82* imagines i. allegoriae, *Thes. 412, 47*

155 (4.)

40

45

idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat. Si ex libera es, ad Isaac pertines; hic certe unum matrimonium pertulit. [8] Isti itaque sunt, ut opinor, in quibus censeor. Ceteros nescio; quorum si exempla circumspicio, alicuius David etiam per sanguinem nuptias sibi ingerentis, alicuius Salomonis etiam uxoris divitis, meliora sectari iussus habes et Iosephum uniuigum ---- et hoc nomine audeo dicere patre meliorem ----, habes Moysen dei de proximo arbitrium, habes Aaronem principalem. sacerdotem. [9] Secundus quoque Moyses populi secundi, qui imaginem nostram in promissionem dei induxit, in quo primo nomen domini dedicatum est, non fuit digamus.

5

VII. [1] Post vetera exempla originalium personarum aequae ad vetera transeamus instrumenta legalium scripturarum, ut per ordinem de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege ---- quam Christus non dissolvit, sed adimplevit ----, interdum quae volunt legis arripiunt, plane et nos sic dicimus decessisse legem, ut onera quidem eius, secundum sententiam apostolorum quae nec patres sustinere valuerunt, concessarint, quae vero ad iustitiam spectant, non tantum reservata

36 cf. Gal. 4, 31 37 cf. Gal. 4, 22. 23 40 cf. II reg. 11, 2sq.
 41 cf. III reg. 11,1 45 de nuptiis Iesu Nave scriptura nihil tradidit
 7. 5 cf. Matth. 5, 17 8 cf. Act. 15, 10

36 semen nostrum i. nos Christianos 37 pertines $\omega R G e l .$, -ens *Pam.*
ex Vatic. lat. 189 et hic *VL* 39 nescio i. nolo scire, reicio. *Kellner*, cf.
Ambr. paenit. 1, 7, 32 Novatianus illum minimum visitare nescit (i. non vult),
 in quo tu desideras visitari circumspicior *N* 40 nuptias *Gel. Pam.*, nes-
 cias ωR 42 Yosephum *N F*, -eph *cett.* uniuigum *Gel.Pam.*,
 monogamum ωR 43 arbitrium ω (*praef. III 82*), arbitrium *R* 44 secundus
 Moyses est Iesus Nave (*Iosue*) 45 promissionem] *praef. III 82* 46 dei
 i. in q. p. nomen *Gel.Pam.*, in imaginem ωR dedicatum *Gel.*, -us ωR
 7. 1 vetera *R¹mg*, vera ωR^1 2 legalium *R³*, regalium ωR^1
 scripturarum] melius dixisset praeceptorum; cf. 8,1 exemplis ... sententias
 3 de omni *Gel.Pam.*, per omnia ωR 8 quae postpositum, *praef. III 90 b*

156 10

permaneant, verum et ampliata, ut scilicet redundare possit iustitia nostra super scribarum et Pharisaeorum iustitia<m>. [2] <Si> iusti<tia>, utique et pudicitia. Si ergo, quoniam in lege praecipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat ad suscitandum fratri suo semen,

15 idque saepius evenire in unam personam potest secundum
callidam illam quaestionem Sadducaeorum, ideo et alias
putant permissam frequentiam nuptiarum, intelligere debebunt
20 primo rationem ipsius praecepti et ita scient illam rationem
iam cessantem ex eis esse, quae evacuata sint. [3] Necessario
succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis
defuncti, primum, quia adhuc vetus illa benedictio decurrere
habebat: *Crescite et redundate*, dehinc, quoniam patrum delicta
etiam de filiis exigebantur, tertio, quoniam spadones et steriles
25 ignominiosi habebantur. [4] Itaque ne proinde maledicti
iudicarentur, qui non naturae reatu, sed mortis praeventu
orbi decessissent, ideo illis ex suo genere vicaria et
(4.) quasi postuma suboles supparabatur. At ubi et *crescite et
redundate* evacuavit extremitas temporum inducente apostolo:
*Superest, ut et qui habent uxores sic sint, ac si non habeant, quia
30 tempus in collectum est, et desinit uva acerba a patribus manducata
filiorum dentes obstupescere ---- unusquisque enim in
suo delicto morietur ---- et spadones non tantum ignominia
caruerunt, verum et gratiam meruerunt invitati in regna
caelorum, sepulta lege succedendi in matrimonium fratris*

10-11 cf. Matth. 5, 20sq. 13 cf. Deut. 25, 5 16 cf. Matth.
22. 23sq. 22 Gen. 1, 28 22-23 cf. Exod. 20, 5 23-24 cf. Deut.
23. 1. Gen. 30, 1 sq. 29 I Cor. 7, 29; cf. cast. 4, 2 1. 17 30 cf. Ier.
31, 29 31-32 Ier. 31, 30 32 cf. Matth. 19, 12

11-12 suppl. R³ 19 sint ωRGel. (de coniunctivo cf. 12, I qui sint),
sunt legis CPam. 25 reatu sed R² p.585, reatus et ω, reatu et R, reatu
at Kr. (cf. Thes. II 1005, 28sq.) 28 inducente i. dicente, Thes. 1239, 13
30 collectum ω (praef. III 59d), -o R desinit N F (praef. III 112),
desiuit X, desiit cett. (desierunt etc. pluraliter GR³Gel.) 31 in causale,
praef. III 60c

157 35 contrarium eius obtinuit non succedendi in matrimoniam
fratris. [5] Et ita, ut praediximus, quod cessavit valere cessante
ratione non potest alii argumentationem accommodare. Ergo
non nubet defuncto viro uxor, fratri utique nuptura, si nupserit;
40 omnes enim nos fratres sumus; et illa nuptura in domino
habet nubere, id est non ethnico, sed fratri, quia et vetus lex
adimit coniugmm allophylorum. [6] Cum autem et in Levitico
cautum sit: *Quicumque sumpserit fratris uxorem, immunditia
est, turpitude, sine liberis morietur*, sine dubio, dum ille prohibetur
45 denuo nubere, et illa prohibetur non habens nubere nisi
fratri. Quomodo ergo apostolo conveniet et legi, quam non
in totum impugnat, cum ad epistolam ipsius venerimus,
ostendetur. [7] Interim quod pertineat ad legem, magis nobis
(7.) competunt argumentationes eius; denique prohibet eadem
sacerdotes denuo nubere; filiam quoque sacerdotis iubet
50 viduam vel eictam, si semen non fuerit illi, in domum patris
sui regredi et de pane eius ali. Ideo 'si semen non fuerit illi',
non ut, si fuerit, denuo nubat ---- quanto magis enim non imbet,
si filios habeat? ---- sed ut, si habuerit, a filio potius alatur
quam a patre, quo et filius praeceptum dei exsequatur:
55 *Honora patrem et matrem*. [8] Nos autem Iesus summus
sacerdos et magnus patris de suo vestiens, quia qui in Christo
tinguntur, Christum induerunt, sacerdotes deo patri suo fecit
secundum Iohannem. Nam et illum adolescentem festinantem
ad exsequias patris ideo revocat, ut ostendat sacerdotes nos

41 cf. Deut. 7, 3 42 Lev. 20, 21 48-49 ubi? (certe non Lev. 21, 13-15.) cf. 17, 4 de pontifice maximo et cast. 7, 11. 5 50 cf. Lev. 22, 13
55 Exod. 20, 12 57 cf. Gal. 3, 27, Apoc. 1, 6; cast. 7, 31. 17 58 cf. Luc. 9, 59

41 adimit NR, admittit FX 42 cautum i. dictum, Thes. 640, 51
46 venerimus Gel.Pam., veneris ωR 48 argumentationes R, -e ω
49 quoque om. N 53 ut R³, et ωR^{1,2} 55 nos (R^{mg}) a. Iesus R²
p.585, non a. is ω summus et magnus] praef. III 110 58 adol- ωR,
-u- edd.

|58

Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit et super patrem suum et super matrem suam non contaminabitur.

65

[9] Ergo et hoc nos interdictum observare debemus? Non utique; vivit enim unicus pater noster deus et mater ecclesia et neque mortui sumus, qui deo vivimus, neque mortuos sepelimus, quia et illi vivunt in Christo; certe sacerdotes sumus a Christo vocati, monogamiae debitores ex pristina dei lege, quae nos tunc in suis sacerdotibus prophetavit.

5

VIII. [1] Nunc ad legem proprie nostram, id est evangelium conversi qualibus excipimur exemplis, dum ad sententias pervenimus? Ecce statim quasi in limine duo nobis antistites Christianae sanctitatis occurrunt, monogamia et continentia, alia pudica in Zacharia sacerdote, alia integra in Iohanne antecursore, alia placans deum, alia praedicans Christum, alia totum praedicans sacerdotem, alia plus praeferebat quam prophetam, scilicet eum, qui non tantum praedicaverit aut demonstraverit coram, verum etiam baptizaverit Christum.

10

[2] Quis enim corpus domini dignius initiaret quam eiusmodi caro, qualis et concepit illud et peperit? Et Christum quidem virgo enixa est, semel nuptura post partum, ut uterque sanctitatis titulus in Christi censu dispungeretur per matrem et virginem et univiram. [3] At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit, quis in spiritu primus agnoscit? *Vir iustus et cautus* et utique non digamus, vel ne dignius mox a

15

61 Lev. 21, 1. 11
8. 14 cf. Luc. 2, 22-39 16 Luc. 2, 25

63 iunge et nos, praef. III 91 hoc nos N, nos hoc cett. 65 de deo Pam. 66 certe i. 'sed' ut pall. 4, 2
8. 1 evang. ωRGel. (cf. Löfstedt 64), ad evang. CPam. 2 sententias] cf. 9, 1 et ad 8, 1 3 duo ωR (praef. III 10), duae Gel.Pam.
5 pudicitia N 7 totum] praef. III 119 8 prophetam Kr., -ans ωR, -en Gel. Pam. 12 post] ob R³Gel. sanct. tit. N, t. s. cett. 16 cautus ωRPam. (eu)labh&j], castus Gel. dignius XR, dignus N, indignus FVatic. 190. 191. Urb. 64 (sc. indignum fuisset, si non monogamus, sed monogama prior Christum praedicasset) 16-17 a f. Chr. N, Chr. a f. cett.

|59

femina Christus praedicaretur vetere vidua et univire, quae et templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spiritali templo, id est ecclesiae, debeant adhaerere. [4] Tales arbitros

20 infans dominus expertus non alios habuit et adultus. Petrum
solum invenio maritum per socrum, monogamum praesumo
per ecclesiam, qua super illum omnem gradum ordinis sui de
monogamis erat collocatura. [5] Ceteros cum maritos non
25 (5.) invenio, aut spadones intelligam necesse est aut continentis.
Nec enim, si penes Graecos communi vocabulo censentur
mulieres et uxores pro consuetudinis facilitate ---- ceterum est
proprium vocabulum uxorum ----, ideo Paulum sic interpretabimus,
quasi uxores demonstret apostolos habuisse. [6] Si
30 enim de matrimoniis disputasset ---- quod in sequentibus facit,
ubi magis apostolus aliquod exemplum nominare potuisset ----,
recte videretur dicere: *Non enim habemus potestatem uxores
(6.) circumducendi sicut ceteri apostoli et Cephas?* [7] At ubi ea
subiungit, quae de victuaria exhibitione abstinentiam eius
ostendunt dicentis: *Non enim habemus potestatem manducandi
35 et bibendi?*, non uxores demonstrat ab apostolis deductas,
quas et qui non habent, potestatem tamen manducandi et
bibendi habent, sed simpliciter mulieres, quae illis eodem
(7.) instituto quo et dominum comitantes ministrabant. [8] Iam
vero si Christus reprobat scribas et Phariseos sedentes in
40 cathedra Moysi nec facientes quae docerent, quale est, ut et

21 cf. Luc. 4, 38 25 cf. virg. vel. 5, 7 orat. 22, 3 31 I Cor. 9, 5;
cf. cast. 8, 3 l. 21 34 I Cor. 9, 4 39 cf. Matth. 23, 23

17 vidue NX univire ω (praef. III 9), -a edd. quae et FXR (praef.
III 102), et om. N 21 per i. 'propter' ut fug. 7, 3 22 qua ωR (praef.
III 63), quae Gel.Pam. super i. aedificata Gel.Pam. 23 collocatura
Oehler, -us ωR¹, collaturus R²³, -a Gel.Pam. 26 facilitate i. negligentia,
Thes. 73, 81 27 interpretabimus ω (praef. III 11), -bimur R
28 demonstret NGel.Pam., -asset FXR ux. dem. N, dem. ux. cett.
29 disputasset FXR (praef. III 37), -ret NGel.Pam. 33 vict. exh.] v.praef.
III 85a 34 hab. pot. N (e1xomen e0cousi/an), p. h. FXR 35 deductas ωR
(praef. III 98), circumductas Gel. Pam. 40 cathedram N (cf. praef. III 59 d)

60 ipse super cathedram suam collocaret, qui sanctitatem carnis
praecipere magis, non etiam obire meminissent, quam illis
omnibus modis insinaret et docendam et agendam? [9] in
45 primis de suo exemplo, tunc de ceteris argumentis, cum puerorum
dicit esse regna caelorum, cum consortes illis facit alios post
nuptias pueros, cum ad simplicitatem columbae provocat,
avis non tantum innocuae, verum et pudicae, quam unam
unus masculus novit, cum Samaritanae maritum negat, ut
50 adulterum ostendat numerosum maritum, [10] cum in
revelatione gloriae suae de tot sanctis et prophetis Moysen et
Heliam secum mavult, alterum monogamum, alterum
spadonem ---- non enim aliud fuit Helias quam Iohannes, qui in
virtute et spiritu venit Heliae ----, cum ille vorator et potator
55 homo, prandiorum et cenarum cum publicanis et peccatoribus
frequentator semel apud unas nuptias cenat multis utique
nubentibus; totiens enim voluit celebrare eas, quotiens et esse.

IX. [1] Sed hae argumentationes potius existimentur de
coniecturis coactae, si non et sententiae astiterint, quas dominus
emisit in repudii retractatu, quod permissum aliquando
iam prohibet, inprimis quia ab initio non fuit sicut matrimonii
5 numeras, tunc quia *quos deus coniunxit, homo non separabit*,

scilicet ne contra dominum faciat. [2] Solus enim ille separabit,
qui et coniunxit; separabit non autem per duritiam repudii,

44-45 cf. Matth. 18, 3, 19, 14 45-46 cf. Matth. 19, 13 46 cf.
Matth. 10, 16 48 cf. Ioh. 4, 16-18 50 cf. Matth. 17, 3 53 cf. Luc.
1, 17, Matth. 11, 19 55 cf. Ioh. 2, 2
9. 3 cf. Matth. 19, 8 5 Matth. 19, 6

43 insinuaret ω (*attractio modi*; v. *etiam praef. III 36*), -rat Redd.
44 de suo *NGel.Pam.*, suo *FXR fort. recte, cf. praef. III 111b* 45 regna
N (praef. III 25), -um *cett.* post nuptias] *praef. III 88* 53 in veritate et virtute *N*
54 cum pecc. et publ. *N contra Matth. 11, 19* telwnw~n kai\ a(martwlv~n
9. 4 non fuit ωR , haec n. f. *Gel.*, n. f. sic *CPam. ex Vulg. Matth. 19, 8*
5 numerus i. *numerositas* tunc ωR ut 8, 9, tum *Oel. Pam.* deus quos *N*
6 scilicet usque ad ille separabit *Gel.*, *om. cett.*; 7 non autem ωR
(*praef. III 90 b*), a. n. *Gel.Pam.*

61
10 (2.)
15 (3.)
20 (4.)
25

quam exprobrat compescit, sed per debitum mortis, siquidem
unus ex passeribus duobus non cadit in terram sine patris
voluntate. [3] Igitur si quos deus coniunxit, homo non separabit
repudio, ecquid consentaneum est, ut, quos separavit morte,
homo novo coniungat matrimonio, proinde contra dei voluntatem
iuncturus separationem atque si separasset coniunctionem?
[4] Hoc quantum ad dei voluntatem non destruendam
et initii formam restruendam. Ceterum et alia ratio conspirat,
immo non alia, sed quae initii formam imposuit et voluntatem
dei movit ad prohibitionem repudii, quoniam qui dimiserit
uxorem suam praeter ex causa adulterii, facit eam adulterari, et
qui dimissam a viro duxerit, adulteratur utique. [5] 'Non et
nubere legitime [non] potest repudiata et, si quid taliter
commiserit sine matrimonii nomine, non capit elogium adulterii,
qua adulterium in matrimonio crimen est?' Deus aliter
censuit, citra quam homines, ut in totum sive per nuptias sive
vulgo alterius viri admissio adulterium pronuntietur, immo
< . . >. [6] Ideo videamus enim, quid sit matrimonium apud
deum, et ita cognoscemus, quid aequae adulterium. Matrimonium
est, cum deus duos iungit in unam carnem aut iunctos

9 cf. Matth. 10, 29; cast. 1, 5 1. 28 17 Matth. 5, 32

8 quam *NR³*, q. et *FXR¹* de *asynd. v. praef. III 86a* 11 ecquid
Kr., et quid $\omega R^{1,2}$, aequae *R³* 12 novo *Kr.*, non *codd.* 13 de separationem
et coniunctionem v. *praef. III 83* separasset *R³*, separationem ωR^1 ,
separet *R² p. 585* 14 quantum *om. N* 15 formam] v. ad 6, 6
conspirat sc. *nobiscum* 16 imposuit] *praef. III 93* 17 ad *R³*, et ωR^1
18 praeter ω (cf. *Marc. 4, 34, 16. Löfstedt 108*), praeterquam *R*
adulterari] *praef. III 11* 19 utique 'Non et... crimen est?' *CPam. (inter-*
pellationem adversarii significavi), u. *Nam et... cr. est* $\omega R G e l.$ [non] *delevi,*
om. Oel. 20 taliter *N (non talem)*, *X (praef. III 35. SB 83)*, tale *cett.*
22 crimen est *R G e l. Pam.*, criminis ω (*om. est*) *fort. recte etiam aliter*
... citra *coniuncte dici potest, praef. III 103c* 24 immo *om. R³*; *lacunam*
statuit Kr. fere sic explendam: (et ipsa admittendi eius concupiscentia.)
25 ideo ωR^1 , a deo *R³ G e l. Pam.* enim *om. N (sed cf. praef. III 103a)*
26 ita] *praef. III 73* cognoscamus *N* quid aequae *N (praef. III 94a)*,

62
30 (5.)
35
40 (6.)
(7.)
45 (8.)

deprehendens in eadem carne coniunctione<m> signavit;
adulterium est, cum quoquo modo disiunctis duobus alia caro,
immo aliena misceatur, de qua dici non possit: *Haec est caro
ex carne mea et hoc os de ossibus meis.* [7] Semel enim hoc et
factum et pronuntiatum sicut ab initio ita et nunc in aliam
carnem non potest convenire. Itaque sine causa dices deum
vivo marito nolle repudiatam alii viri iungi, quasi mortuo velit,
quando, si mortuo non tenetur, proinde nec vivo; [8] tam in
repudio matrimonium dirimente quam morte non tenebitur
ei, cui, per quod tenebatur, abreptum est. Cui ergo tenebitur,
nihil de eo interest, vivo an mortuo a viro nubat; neque enim
illo delinquit, sed in semetipsam: [9] *Omne delictum, quod admiserit
homo, extra corpus est; qui autem adulteratur, in corpus
suum delinquit.* Adulteratur autem, sicut praestruximus, qui
aliam carnem sibi immiscet super illam pristinam, quam deus
aut coniunxit in duos aut coniunctam deprehendit. [10] Ideoque
abstulit repudium, quod ab initio non fuit, ut, quod ab
initio fuit, muniat, duorum in unam carnem. perseverantiam,
ne necessitas vel occasio tertiae concarnationis irrumpat, ei
soli causae permittens repudium, si forte praevenerit, cui
praecavetur. [11] Adeo autem repudium a primordio non fuit,
ut apud Romanos post annum sexcentimum urbis conditae

30 Gen. 2, 23 39 I Cor. 6,18 41 § 6 49 cf. Val. Max. 2, 1, 4.
Gell. 4,3

28 coniunctionem R³, -e ωR¹ 30 misceatur N, -etur FXR; praef.
III 106 31 et f. N, et om. FXR 33 sine causa i. frustra ut adv.
Hermog. 14, 2. Thes. III 674, 42 34 alii gen., praef. III 8 viri N (praef.
III 16), -o cett. 35 in (condicionale, praef. III 23) wR¹, om. R³ 37 per
Gel. Pam., om. ωR abreptum (-ct- N) i. ereptum, Thes. 134, 5 Cui ergo
tenebitur? Nihil CPam., om. ωRGel. 38 de eo ωR³, Adeo non R³ Gel.,
deo C mortuo a viro ωR^{1,2} (praef. III 23. 111b), mortuo viro R³ 39 illo
ωR¹ (praef. III 8; delinquere c. dat. Thes. 460, 10: apol. 26, 3), in illum R³
(sed v. praef. III 111b) delinquit Gel., -at cett. 41 supra praestr. R qui
aliam Gel., quia vivam ωR 42 illam Gel.Pam., vivam ωR 46 ei soli
Kr., et soli ωR¹, soli R³

63 50
id genus duritiae commissum denotetur. Sed illi etiam non
repudiantes adulteria commiscunt; nobis, et si repudiemus, ne
nubere quidem licebit.

5
10

X. [1] Video iam hinc nos apostolum provocantem. Ad
cuius sensum facilius perspiciendum tanto instantius
praeulcandum est mulierem magis defuncto marito teneri,
quominus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium
aut discordia fieri aut discordiam facere, mortem vero ex lege,
non ex hominis offensa evenire idque omniam esse debitum,
etiam non maritorum. [2] Igitur si repudiata, quae per
discordiam et iram et odium et causas eorum, iniuriam vel
contumeliam vel quamlibet querelam, et anima et corpore separata
est, tenetur inimico, ne dicam marito, quanto magis illa, quae
neque suo neque mariti vitio, sed dominicae legis eventu
matrimonio non separata, sed relicta, eius erit etiam defuncti,

15 cui etiam defuncto concordiam debet? [3] A quo repudium non
 audiit, non divertit; cui repudium non scripsit, cum ipso est;
 quem amisisse noluit, retinet; habet secum animi licentiam,
 qui omnia homini, quae non habet, imaginario fructu repraesentat.
 20 [4] Ipsam denique interrogo feminam: 'Dic mihi,
 soror, in pace praemisisti maritum tuum?' Quid respondebit?
 An in discordia? Ergo hoc magis evincta est, cum quo habet
 apud deum causam; non discessit, quae tenetur. Sed in pace?
 (4.) Ergo perseveret in ea cum illo necesse est, quem iam repudiare
 non poterit, nec sic quidem nuptura, si repudiare potuisset.
 (4.) [5] Enimvero et pro anima eius orat et refrigerium interim

10. 1 ap. provocantem *NG*, ad ap. pr. *FXR* (provocantes *R*² p. 585),
 ad ap. provocari *Gel.Pam.* 2 tanto *om. N* 3 magis] *praef. III 114*
 5 lege <dei> *Pam.*, sed v. *praef. III 89b* 11 a matrimonio *Gel.*, sed
cf. Löfstedt 18, matrimonio] *praef. III 82* 12 relicta] *praef. III 94 a*
 18 maritum *N*, virum *FXR* 19 in *om. N* evincta ωR^1 (*SB 44*,
praef. III 105), ei vineta *CPam.*, ei iuncta *R*² p.585 *Gel.* quo *R*² p.585,
 qua ωR^1 20 tenetur *sc. causa i. lite* 21 quem] que *N* 22 nec ωR^1
 (*Hoppe, Beitrage 128*), ne *R*³ 23 et pro *R*³ *CPam.*, *om. cett.* oret et ad-
 postulet et offerat *R*³ *Gel.*

|64
 25 adpostulat ei et in prima resurrectione consortium et offert
 annuis diebus dormitionis eius. [6] Nam haec nisi fecerit,
 <quomodo potuit,> vere repudiavit, quantum in ipsa est, et
 quidem hoc iniquius, quanto [quomodo potuit] <iam aequius,
 si> quia non potuit, et hoc indignius, quanto iam [in]dignius,
 30 (5.) si quia non meruit. [7] Aut numquid nihil erimus post mortem
 secundum aliquem Epicuram et non secundum Christum?
 Quodsi credidimus mortuorum resurrectionem, utique tenebimur,
 cum quibus resurrecturi sumus rationem de alterutro
 reddituri. Si autem in illo aevo *neque nubent neque nubentur*,
 35 (6.) sed erunt aequales angelis, non ideo non tenebimur coniugibus
 defunctis, quia non erit restitutio coniugii? [8] Atquin eo magis
 tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, resurrecturi
 in spiritale consortium, agniture quam nosmetipsos quam
 et nostros. Ceterum quomodo gratias deo in aeternum canemus,
 40 si non manebit in nobis sensus et memoria debiti huius?
 Substantia, non conscientia reformabimur? [9] Ergo qui cum
 deo erimus, simul erimus, dum omnes apud deum unum ----
 licet merces varia, licet multae mansiones penes patrem
 eundem ----, uno denario eiusdem mercedis operati, id est vitae
 aeternae, in qua magis non separabit quos coniunxit deus,
 45 (7.) qui in ista minore vita separari vetat. [10] Cum ita sint, quomodo
 alii viro vacabit, quae suo etiam in futurum occupata
 est? ---- utrique autem sexui loquimur, etsi ad alterum sermo

10. 24-25 *cf. cast.* 11, 11. 8, coron. 3, 3 33 *Matth.* 22, 30 42 *cf.*
 Ioh. 14, 2 43 *cf. Matth.* 20, 10

24 ei *R*³, enim ωR^1 25-28 *emend. Kr.* 28 si haec non fecerit,
 quia non potuit *facere* 29 non meruit *maritus* 30 aliquem] *Hoppe 105*
 31 credidimus ωR^1 (*praef. III 40*), credimus *R*¹ *mg* tenebitur *FXR*¹
 34 non ... non] *praef. III 104* 35 coniugiis *X* 36 destinemur *X*
 37 quam *N* (*Hoppe 77*), tam *cett.* 39 in nobis *XR*, in nos *F* (*fort.*
recte, praef. III 59d), *om. N* 40 <si> substantia *R* reformabimus *N*

65 est, quia una omnibus disciplina praeest; --- aliud habebit in
50 (8.) spiritu aliud et in carne? Hoc erit adulterium, unius feminae
in duos viros conscientia. [11] Si alter a carne disiunctus est,
sed in corde remanet, illic, ubi etiam congregatus sine carnis
congressu et adulterium ante perficit<ur> ex concupiscentia et
matrimonium ex voluntate, usque adhuc maritus est, ipsum.
55 illud possidens, per quod et factus est, id est animum, in quo
si et alius habitabit, hoc erit crimen. [12] Ceterum non est
exclusus, si a viliori commercio carnis discessit: honoratior
maritus est, quanto mundior factus est.

XI. [1] Ut igitur in domino nubas secundum et apostolum
--- si tamen vel hoc curas ---, qualis es id matrimonium postulans,
5 quod eis a quibus postulas non licet habere, ab episcopo
monogamo, a presbyteris et diaconis eiusdem sacramenti, a
viduis, quarum sectam in te recusasti? [2] Et illi plane sic
dabunt viros et uxores quomodo bucellas --- hoc enim est
10 apud illos: *Omni petenti te dabis* --- et coniungent vos in ecclesia
virgine, unius Christi unica sponsa, et orabis pro maritis tuis,
novo et vetere? [3] Elige, cui te adulteram praestes; puto,
ambobus. Quodsi sapias, taceas defuncto; repudium sit illi
silentium tuum, alienis iam dotalibus scriptum. Hoc modo
novum promereberis maritum, si veteris obliviscaris: debes
magis illi placere, propter quem deo placere non maluisti.

49 cf. cast. 11, 11. 5
11. 1 cf. I Cor. 7, 39 7 Luc. 6, 30

48 omnibus *N, om. cett.* aliud... aliud ω *R (SB 83)*, alium... alium *edd.*
49 et] *praef. III 90a 50 si] praef. III 61 51 etiam] praef. III*
102a congregatus (sc. est, praef. III 94b) ω R¹, cogitatus R³ edd. 52 perficitur
edd. 56 decessit N corr.

11. 1 in domino *NCPam.* (e0n kuri/w|), in deo *XFRGel.* et *abundat,*
praef. III 102b, legem et C Pam. perperam; vetus enim testamentum nihil de
nubendo in Christo dicere potuit 5-6 dabunt sic N 6 bucellas NX
(Thes. 2227, 3: Ambr. al.), -cc- FR 7 dabis FXR (cf. fug. 13,1. 3),
tribue N ex Vulg. 10 taceas] praef. III 80 an de functo? 11 dotalibus
i. matrimonio, Thes. 2056,11.3 13 placere (alt.) NGR³, om. FXR^{1,2}
(Löfstedt, Krit. Bem. 101) maluisti i. voluisti, Thes. 203, 33

66 (3.) [4] Haec psychici volunt apostolum probasse aut in totum non
15 recogitasse, cum scriberet: *Mulier vincta est, in quantum*
temporis vivit vir eius; si autem mortuus fuerit, libera est: cui vult
nubat, tantum in domino. Ex hoc enim capitulo defendunt
licentiam secundi matrimonii, immo et plurimi, si secundi;
quod enim semel esse desiit, omni obnoxium est numero.
20 (4.) [5] Quo autem sensu apostolus scripserit, ita relucebit, si prius
constet non hoc illum sensu scripsisse, quo psychici utuntur;
constabit autem, si quis ea recordetur, quae huic capitulo
diversa sunt et apud doctrinam et apud voluntatem et apud
propriam ipsius Pauli disciplinam. [6] Si enim secundas
nuptias remittit, quae ab initio non fuerunt, quomodo affirmat
25 omnia ad initium recolligi in Christo? Si vult nos iterare

coniugia, quomodo semen nostrum in Isaac semel marito
auctore defendit? [7] Quomodo totum ordinem ecclesiae de
monogamis disponit, si non haec disciplina praecedit in laicis,
30 ex quibus ecclesiae ordo proficit? Quomodo in matrimonio
adhuc positos a fructu matrimonii avocat dicens *in collectum*
esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos iterum in
(5.) matrimonium revocat? [8] Haec si diversa sunt ei capitulo, de
quo agitur, constabit, ut diximus, non hoc illum sensu scripsisse,
35 quo psychici utuntur, quia facilius est, ut aliquam rationem
habeat unum illud capitulum, quae cum ceteris <s>apiat,
quam ut apostolus diversa inter se docuisse videatur. [9] Eam
(6.) rationem in ipsa materia poterimus recognoscere. Quae ista
materia apostolo fuit scribendi talia? Tirocinium novae et

15 I Cor. 7, 39 24-25 cf. Eph. 1, 10 27 cf. Rom. 9, 7. Gal. 4, 28
31 cf. I Cor. 7, 29

19 disinit *N* desiit esse *F* omni *R*²*mg* (al's omni), omne ωR^1 *Gel.*,
om.Pam. 22 diversa *i. contraria* ut § 7. 8.19 25 remittit (*i. permittit*,
Georges^s II 5a) *FXR*, permittit *CPam.*, admittit *R*¹*mg*, *N legi non potest*
28 ordinem totum *N* 31 collectum *F VL* (cf. 7, 4), -u *NX*, -o *cett.*
32 in *om. N* 36 sapiat *B edd.*, habeat ωR 38 materia *i. causa*,
Thes. 463, 30. 82 quae *Gel.*, qua *cett.*

quam maxime orientis ecclesiae, quam lacte scilicet educabat,
nondum solido cibo validioris doctrinae, adeo ut prae illa
infantia fidei ignorarent adhuc, quid sibi agendum esset circa
carnis et sexus necessitatem. [10] Cuius etiam ipsas species ex
rescriptis intelligimus: cum dicit: *De his autem quae scribitis:*
45 (7.) *bonum est homini mulierem non attingere; propter fornicationes*
autem unusquisque uxorem suam habeat, ostendit fuisse qui in
matrimonio a fide deprehensi verebantur, ne non liceret illis
matrimonio suo exinde uti, quia in carnem sanctam Christi
credidissent. [11] Et tamen secundum veniam concedit, *non*
50 (8.) *secundum imperium*, id est indulgens, non praecipiens ita
fieri. Ceterum malebat omnes id esse quod et ipse. Proinde
et de repudio rescribens demonstrat quosdam de isto quoque
cogitasse, vel maxime, quia et in ethnicis matrimoniis non
(9.) putabant post fidem perseverandum. [12] Quarebant et de
55 virginibus consilium ---- praeceptum enim domini non erat ----:
bonum esse homini, si sic permaneat, utique quomodo a fide
fuerit inventus: *Vinctus es enim uxori? ne quaesieris solutionem;*
solutus es ab uxore? ne quaesieris uxorem. Si autem acceperis
uxorem, non deliquisti, quia ante fidem soluto ab uxore
60 non numerabitur post fidem secunda uxor, quae post
fidem prima est. [13] A fide enim etiam ipsa vita nostra
(10.) censetur. Sed hic parcere se dicit illis; alioquin *pressuram*
carnis subsecuturam prae angustiis temporum impedimenta
matrimonii recusantibus; quin potius de domino
65 sollicitudinem habendam promerendo quam de marito. Et ita

40 cf. I Cor. 3, 2 44 I Cor. 7, 1,2 50 I Cor. 7, 6 51 cf. I Cor.
7, 7. I Cor. 7, 10. 11 55 cf. I Cor. 7, 25 56 cf. I Cor. 7, 26 57 I Cor.
7, 27. cf. cast. 4, 1 62 cf. I Cor. 7, 28. 29. cast. 4, 2 1.15. 4, 3 1.20 63 cf.
I Cor. 7, 32-34

40 quam m. NFR (Thes. s. v. magis 75, 35. 47), cum m. XGel.Pam.
 42 quod F 47 illis N, eis cett. 53 quia et] praef. III 102b
 54 post fidem] praef. III 88 sibi pers. CPam. 54 sq. v.praef.
 III 95 57 enim (sc. inquit) ωR, om. Gel.Pam.

68 revocat, quod permisit. [14] Sic ergo in eodem ipso capitulo,
 quo definivit unumquemque, in qua vocatione vocabitur, in
 ea perseverare debere, adiciens: *Mulier vincta est, quamdiu*
 70 *vivit vir eius; si autem dormierit, libera est: cui volet nubat,*
tantum in domino, hanc quoque eam demonstrat intelligendam,
 quae et ipsa sic fuerit inventa soluta a viro, quomodo et vir
 solutus ab uxore, per mortem utique, non per repudium facta
 solutione, quia repudiatis non permetteret nubere adversus
 75 pristinum praeceptum. [15] Itaque et mulier, si nupserit, non
 delinquit, quia nec hic secundus maritus deputabitur, qui est
 a fide primus, et adeo sic est, ut propterea adiecerit: *Tantum*
in domino, quia de ea agebatur, quae ethnicum habuerat et
 amisso eo crediderat, ne scilicet etiam post fidem ethnico se
 80 (11.) nubere posse praesumeret, licet nec hoc psychici curent.
 [16] Sciamus plane non sic esse in Graeco authentico, quomodo
 in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem
 eversionem: *Si autem dormierit vir eius*, quasi de futuro
 sonet ac per hoc videatur ad eam pertinere, quae iam in fide
 85 virum amiserit. [17] Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa
 licentia totiens virum dedisset, quotiens amissus esset, sine
 ullo pudore nubendi etiam ethnicos congruente[s]. Sed si ita
 esset quasi de futuro: 'si cuius maritus mortiras fuerit', tantundem
 et futurum ad eam pertineret, cuius ante fidem morietur
 90 (12.) maritus. Quavis accipe, dum cetera non evertas. [18] Nam
 cum et illa sententiae <prae>cedant: *Servus vocatus es? ne*

67 cf. I Cor. 7, 20 68 I Cor. 7, 39 90 I Cor. 7, 21. 18

67 definivit N, definit cett. 68 perseverare N, permanere cett.
 70 hanc] hinc Urs. eam om. N 74 et N, om. cett. 75 delinquit
 N, -et cett. 76 ideo N 77 quae et N 82 'autem del. Pam. recte;
haec enim sunt duae illae syllabae, quas usitata versio non habebat'. Kr. Pro
 koimhqlh~ Tertullianum koima~tai legisse putat post Rigaltium Oehler
 84 esset R³, est N, est et FXR^{1,2} 86 ethnicos N (praef. III 79), -is cett.
 congruente R², -es ωR¹ si ωRGel. (praef. III 61), etsi Pam.
 89 quaevis a. d. cetera Gel., om. ωR (quavis Oehler, quaevis Gel., quamvis CPam.)
 90 praecedant scripsi, cedant codd.

69 *curaveris; in praeputi<o voc>atus es? ne circumcidaris; circumciscus*
vocatus es? ne adduxeris ---- quibus concurrit: Vincitus es
uxori? ne quaesieris solutionem; solutus es ab uxore? ne quaesieris
 95 *uxorem ----*, satis manifestum est ad eos haec pertinere, qui in
 nova et recenti vocatione constituti de his consulebant, in
 (13.) quibus a fide fuerant deprehensi. [19] Haec erit interpretatio
 capituli istius, de hoc examinanda, an et tempori et causae et
 tam exemplis et argumentis praecedentibus quam et sententiis
 et sensibus subsequentibus et in primis an ipsius apostoli et
 100 consilio proprio congruat et instituto; nihil enim custodiendum
 est, quam ne diversus sibi deprehendatur.

XII. [1] Audi et aliam subtilissimam e contrario argumentationem.

5 'Adeo', inquit, 'permisit apostolus iterare conubium,
 ut solos qui sint in clero monogamiae iugo adstrinxerit;
 quod enim quibusdam praescribit, id non omnibus praescribit.'
 [2] Numquid ergo et quod omnibus praecipit, solis episcopis non
 praescribit, si, quod episcopis praescribit, non et omnibus
 praecipit? An ideo omnibus, quia et episcopis, et ideo episcopis,
 quia et omnibus? Unde enim episcopi et clerus? Nonne
 10 (2.) de omnibus? [3] Si non omnes monogamiae tenentur, unde
 monogami in clerum? An ordo aliquis seorsum debet institui
 monogamorum, de quo allectio fiat in clerum? [4] Sed cum
 extollimur et inflamur adversus cleram, tunc unum omnes
 sumus, tunc omnes sacerdotes, quia *sacerdotes nos deo et patri*
 fecit; cum ad peraequationem disciplinae sacerdotalis provocamur,

92 I Cor. 7, 27
 12. 13 cf. Apoc. 1,6. 5, 10

91 in praeputio vocatus *B. Rehm, Thes. VII 1, 673, 55* (e0n a)krobusti/a|
 ke/klhtai/ tij); inpraeputiatus *codd.*, i. vocatus *Gel.Pam.* 101 quam]
praef. III 71 quam ne *Gel.Pam.*, qua *FXR*, quia *N* deprehendatur (*sc.*
apostolus) ω*R*, quis d. *Gel.Pam.*

12. 1 aliam *N*, *om. cett.* 3 sint *N²FX* (*cf. 7, 2* quae evacuata sint),
 sunt *N²Redd.* 10 aliquis ω*RGel.* (*SB 6*), -i *CPam.* 11 ante sed cum
plura intercidisse putat Kr. 12 inflamur ω*Redd.*, inflammamur *C*
 13 deo] *praef. III 21* 14 parequationem *NX*

170 15 deponimus infulas et pares <non> sumus. [5] De ecclesiasticis
 ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat
 igitur omnem communis disciplinae formam sua fronte
 proponi, edictum quodammodo futurum universis impressioni,
 quo magis sciret plebs eum ordinem sibi observandum, qui
 20 (3.) faceret praepositos, et ne vel ipse honor aliquid sibi ad licentiam
 quasi de privilegio loci blandiatur. [6] Prospiciebat spiritus
 sanctus dicturos quosdam: 'Omnia licent episcopis', sicut
 ille vester Utinensis nec Scantiniam timuit. Quot enim ex
 25 (4.) digamia praesident apud vos, insultantes utique apostolo,
 certe non erubescerent, cum haec sub illis leguntur! [7] Age
 iam, qui putas acceptionem monogamiae de episcopis factam,
 recede <et> a reliquis tuis titulis disciplinae, qui cum monogamia
 episcopis ascribuntur: noli esse irreprehensibilis, sobrius,
 bene moratus, ornatus, hospitalis, docibilis, quin vero et vino
 30 deditus et [manu promptus ad caedendum et] pugnax et
 pecuniae amans et domum non regens nec filiorum curans
 disciplinam, sed nec ab extraneis famam bonam sectans.
 [8] Si enim suam habent episcopi legem circa monogamiam,
 etiam cetera, quae monogamiae accedere oportebit, episcopis
 35 erunt scripta, laicis vero, quos monogamia non convenit, cetera
 quoque aliena sunt. Evasisti, psychice, si velis, vincula disciplinae
 totius; praescribe constanter non omnibus praecipi,

28 cf. I Tim. 3, 2-4

15 pares <non> *Kr.*, impares *Harrisius*, partes *Gel.* 16 ordinibus
om. N et cod. Divion. 17 formam] *ad 6,6* 18 impressioni *Oehler*, in

pressione FXRGel.Pam., in praecessione N et cod. Divion., in praesessione Rigalt. 21 blandiatur] Hoppe 68, -retur Urs. 23 Uthinensis FXR 23-24 ex digamia FX, et ex d. R, ex digami N, et d. Gel.Pam. 26 acceptionem ωR¹ (i. episcopus futurus monogamus praesumitur; cf. Thes. I 282, 72: praemissa in syllogismo), exceptionem R³edd. 27 <et> Pam. 29 quin R VL, qui in ω 30 m. pr. ad c. et deest in Graeco, del. Kr. ut interpretamentum sequentis membri pugnax pugnax R², pugnax FXR¹, pugnus N 32 famam bonam N (marturi/an kalh&n), b. f. FXR edd. 34 an etiam N 35 quos ωR¹ (praef. III 79), quis R² p. 586, L

71
40
quae quibusdam sint praecepta. [9] Aut si cetera quidem communia sunt, monogamia vero solis episcopis imposita est, numquid illi soli Christiani pronuntiandi, in quos tota disciplina collata est?

5
10
15
(2.)
XIII. [1] 'Sed et Timotheo scribens vult iuenculas nubere, filios suscipere, matres familias agere.' Ad eas dirigit, quales supra denotat, iuenculas viduas, quae in viduitate deprehensae et aliquamdiu assectatae, postquam in deliciis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes iudicium, quod primam fidem resciderunt, illam scilicet, a qua in viduitate inventae et professae eam non perseverant. [2] Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem susceptae viduitatis postea rescindant, non ut totiens nubant, quotiens in viduitate temptanda, immo et in deliciis habita noluerint perseverare. [3] Legimus et ascribentem Romanos eum: Quae, autem sub viro est mulier, viventi viro vincta est; si autem obierit, evacuata est a lege viri. Nempe ergo vivente viro adulterare putabitur, si facto fuerit alii viro; si vero obierit vir, liberata est a lege, quod non sit adultera, facta alii viro. [4] Sed et sequentia recognosce, quo sensus iste, qui tibi blanditur, evadat. Itaque, inquit, fratres mei, mortificamini et vos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri, ei scilicet, qui a mortuis resurrexit, uti fructum feramus

13. 1 I Tim. 5, 14 4 cf. I Tim. 5, 11. 12 11 Rom. 7, 2. 3
16 Rom. 7, 4-6

13. 2 dirigit aut i. q. se convertit (praef. III 51 a) aut subaudiendum haec verba (Thes. 1244, 10) 4 assectatae Harrisius, Pam., affectatae ωRGel. 6 resciderunt etiam N scilicet N, videlicet FXR edd. 9 temptanda ωR (praef. III 52. 111e), temptata Gel. edd. 11 et ascribentem (sic) R. eum N (praef. III 79), eum et ad R. scribentem cett. autem (i. 'enim', virg. vel. 1, 3. 12, 5, Thes. 1588, 38; gr. ga&r, Vulg. nam) FXR, enim N mulierum FX 12 viri lege N contra Graecum 13 facta scripsi (e0a_n ge/nhtai a)ndri\ e9te/rwj; cf. l. 15), vincta N, iuncta cett., edd. 14 alii N (cf. l. 15. 26. Thes. 1648, 70), alteri XFR edd. quod n. s. adultera FXR edd. (moixali/da), quo (fort. recte) n. s. adulterata N 15 sensus R¹mg edd., -u ωR¹ 16 (fr.) mei NC Pam. (a)delfoi/ mou), om. FXR Gel. 18 alteri R² p. 586, edd. (e9te/rwj), aliter ωR¹ (fort. legerunt e9te/rwj)

72
20
(3.)
25
deo. Cum enim eramus in carne, passiones delictorum, quae per legem, efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti; nunc autem evacuati sumus a lege, mortui, in quo tenebamur, ad serviendum [deo] in novitate spiritus et non in vetustate litterae. [5] Igitur si mortificari nos iubet legi per corpus Christi, quod est ecclesia, quae spiritu novitatis constat, non per litteram vetustatis, id est legis, auferens te a lege, quae

30 <non> tenet uxorem marito defuncto, quominus alii viro fiat,
ad contrariam te redigit condicionem, ne amisso viro nubas;
[6] quantumque non deputereris adultera, alteri viro facta
post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex
diversitate condicionis adulterii praeiudicat te post mortem
mariti alii nubentem: quia iam mortificare legi, non potest
tibi licere, cum recessisti ab ea, apud quam tibi licebat.

5 XIV. [1] Nunc <si> et absolute apostolus permisisset in fide
amisso matrimonio nubere, proinde fecisset quemadmodum
et cetera, quae adversus formam regulae suae pro condicione
temporum gessit, circumcidens Timotheum propter superducticios
falsos fratres et rasos quosdam inducens in templum
10 propter observationem Iudaeorum, ille qui Galatas in lege
volentes agere castigat. [2] Sed ita res exigebant, ut omnibus
omnia fieret, quo omnes lucrifaceret, parturiens illos, donec
formaretur Christus in ipsis, et calefaciens tamquam nutrix
parvulos fidei, docendo quaedam per veniam, *non per imperium*
---- aliud est enim indulgere, aliud iubere ----, proinde
temporalem licentiam permittens denuo nubendi propter

24 Col. 1, 24
14. 4 cf. Act. 16, 3 5 cf. Act. 21, 24 6 cf. Gal. 3, 1-5 7 cf.
I Cor. 9, 22 9 cf. Gal. 4, 19 10 I Cor. 7, 6

22 deo *om. N cum Graeco* 23 iubet *sc. apostolus* 26 <non> *R³*
28 alteri viro facta *N, f.a.v. FXR edd.* 30 pr. te *N, te pr. FXR edd.*
31 mortificare (*i. -aris*) *N, -at(a)e FXR, -ata es B edd.* 32 tibi *alt. om. N*
14. 1 <si> *R³* 4 superducticios *o R (cf. l. 20 superdueitur et Marc.*
5, 3, 2 superducticios *MR)*, super<in>ducticios *Gel. Pam. ex Gal. 2, 4 adv.*
Marc. 5, 3, 3. SB 45 7 exigebat *C*

173 infirmitatem carnis quemadmodum Moyses repudiandi propter
15 (3.) duritiam cordis. [3] Et hic itaque reddemus supplementum
sensus istius. Si enim Christus abstulit, quod Moyses praecepit,
quia ab initio non fuit sic, nec sic ideo ab alia virtute venisse
reputabitur Christus, cur non et Paracletus abstulerit, quod
20 Paulus indulsit, quia et secundum matrimonium ab initio
non fuit, nec ideo suspectus habendus sit quasi spiritus alienus,
tantum ut deo et Christo dignum sit, quod superducitur?
[4] Si deo et Christo dignum fuit duritiam cordis tempore
expleto compescere, cur non dignius sit et deo et Christo
25 infirmitatem carnis tempore iam collectiore discutere?
Si iam iustum est matrimonium non separari, utique et non
iterari honestum est. Denique apud saeculum utrumque in
bona disciplina deputatur, aliud concordiae nomine, aliud
pudicitiae. [5] Regnavit duritia cordis usque ad Christum,
regnaverit et infirmitas carnis usque ad Paraclatum; nova lex
30 abstulit repudium ---- habuit et, quod auferret ---- et nova
propheta secundum matrimonium, non minus repudium
(5.) prioris. [6] Sed facilius duritia cordis Christo cessit quam
infirmitas carnis; plus haec sibi Paulum defendit quam illa
Moysen, si tamen defendit, cum indulgentem eum captat,
praescribentem recusat, quae potiores sententias et perpetuas
35 voluntates eius eludit, quae non sinit nos hoc apostolo praestare
quod mavult. [7] Et quousque infirmitas ista impudentissima
(6.) in expugnando meliora perseverabit? Tempus eius donec

Paracletus operaretur, fuit, in quem dilata sunt a domino,

13 cf. Deut. 24, 1. Matth. 19, 8

14 cordis *NGR*³, carnis *FXR*¹ 16 virt. ven. *N*, ven. virt. *FXR*
edd. 20 tantum et deo usque ad si om. *N* 21 si *FX Pam.*, sed *R Gel.*
23 discutere i. tollere (*Thes.* 1374, 82) sc. ut causam digamiae 24 iam
N (praef. III 69), om. cett. 29 hab. et (*praef. III 90a*) q. auf. et *N*, utrum-
que et om. *cett.* 33 Moysen si *R*² p. 586, *edd.*, non sensi ω *R*¹ (-it *N*) cum
*R*³ *edd.*, quam ω *R*^{1,2} 35 eludit *R*³ *edd.*, velud id ω *R*^{1,2} 38 operaretur
*NR*³ *edd.*, -atur *FXR*^{1,2} dilata *R*³ *edd.*, dilatata w *R*^{1,2}

74
40

quae tunc sustinere non poterant, quae iam nemini competit
portare non posse, quia, per quem datur portare posse, non
deest. [8] Quamdiu causabimur carnem, quia dixit dominus:
Caro infirma? Sed praemisit et: *Spiritus promptus*, ut vincat
spiritus carnem, ut cedat quod infirmum est fortiori. Nam
et: *Qui potest capere, capiat* inquit, id est qui non potest
discedat; discessit et ille dives, qui non ceperat substantiae
dividendae egenis praeceptum, et dimissus est sententiae suae
a domino. [9] Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii
cuiuscumque liberi vitio: *Ecce*, inquit, *posui ante te bonum et*
malum; elige quod bonum est; si non potes, quia non vis ----
posse enim te, si velis, ostendit, quia tuo arbitrio utrumque
proposuit ----, discedas oportet ab eo, cuius non facis voluntatem.

45 (7.)

50

XV. [1] Quae igitur hic duritia nostra, si non facientibus
voluntatem dei renuntiamus? quae haeresis, si secundas
nuptias ut illicitas iuxta adulterium iudicamus? Quid est enim
adulterium quam matrimonium illicitum? [2] Notat apostolus
eos, qui in totum nubere prohibebant, qui et de cibis interdicebant,
quos deus condidit. Nos vero non magis nuptias auferimus,
si secundas recusamus, quam cibos reprobamus, si
saepius ieiunamus. Aliud est auferre, aliud temperare, aliud
est legem non nubendi ponere, aliud est modum nubendi
statuere. [3] Plane, qui exprobrant nobis duritiam vel haeresim
in hac causa aestimant. si in tantum foveant carnis mei <in>firmitatem,
ut in nubendo frequenter sustinendam putant,
cur illam in alia causa neque sustinent neque venia foveant,
cum tormentis expugnata est in negationem? [4] Utique enim

5

(2.)

10

(3.)

42 Matth. 26, 41 44 Matth. 19, 12 48 cf. Deut. 30, 15. Sirach 15, 18
15. 4 cf. I Tim. 4, 3

39 sustinere ω *Pam.*, -eri *R* *edd.* 40 quia p. q. d. p. posse *Gel.*, om.
cett. 41 causabimur etiam *N* 45 et] *praef. III 64. 90a* 48 vitio
*NXR*³ *edd.*, servitio *FR*^{1,2}
15. 8 auferre *R'mg* *edd.*, referre ω *R*¹ 9 est *alt. om. N* modum non
n. *N* 10 vel *om. N* 11 aestimant *C. om. cett.* mei *N (praef. III 26)*, mee
X, mea *F*, om. *R* *edd.* infirmitatem *R* 12 ut... putant ω (*praef. III 62*)

75 15

illam magis excusari capit, quae in proelio cecidit quam quae
in cubiculo, quae in eculeo succubuit quam quae in lectulo,
quae crudelitati cessit quam quae libidini, quae gemens devicta
est quam quae subans. Sed illam quidem a communicatione

20 (4.) depellunt, quia non sustinuit in finem, hanc vero suscipiunt, quasi et haec sustinuerit in finem. [5] Propone, quid utraque non sustinuerit in finem, et invenies eius causam honestiorem, quae saevitiam quam quae pudicitiam sustinere non potuit. Et tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudicam.

5 XVI. [1] Rideo autem, cum infirmitas carnis opponitur, quae summa fortitudo dicenda est. Iterum nubere virium res est; resurgere in opera carnis de continentiae otio substantia est laterum. Talis infirmitas et tertio et quarto et usque septimo forsitan matrimonio sufficit, ut quae totiens fortior quotiens fuerit infirmior, habitura iam non apostolum auctorem, sed Hermogenem aliquem, plures solitum mulieres ducere quam pingere. [2] Materia enim in illo abundat, unde et animam esse praesumens multo magis spiritum a deo non habet, iam nec psychicus quia non de afflatu dei psychicus. [3] Quid, si inopiam quis causetur, ut carnem suam aperte prostitutam profiteatur exhibitionis causa nubentem, oblitus de victu et vestitu non esse cogitandum? Habet deum etiam corvorum educatorem, etiam florum excultorem. [4] Quid, si solitudinem domus ostendat? Quasi una mulier frequentiam praestet homini ad fugam proximo. Habet viduam utique,

15 (3.)

21 cf. Matth. 24, 13
16. 7 cf. adv. Hermog. 1, 2 13 cf. Matth. 6, 25 14 cf. cast. 12, 1 1. 2 sqq.

15 capit] v. ad 2, 1 16 lectulo NXR, lectui F 20 et abundat
praef. III 102a fine FXR¹ 21 finem ωR, -e cett.
16. 2 v. r. est N, est r. v. FXR edd. 10 q. n, de a. d. p. Gelenius, om.
cett. 12 exhibitionis i, victus exhibendi, Thes. 1435, 19 14 corvorum
C Pam., corporum ωRGel. ed. c. N 15 ostendat ωRGel., obtendat
C Pam. 16 proximo i. parato

176 (4.) quam assumat licebit: non unam huius generis uxorem, sed iam plures habere concessum est. [5] Quid, si de posteritate quis cogitet isdem animis quibus oculis uxor Loth, ut ideo quis repetat matrimonium, quia de priore liberos non habuit? Heredes scilicet Christianus quaeret, saeculi totius exheres: habet fratres, habet ecclesiam matrem. [6] Aliud est, si et apud Christum legibus Iulii agi credunt et existimant caelibes et orbos ex testamento dei solidum capere non posse. Nubant igitur huiusmodi in finem usque, ut in ista confusione carnis sicut Sodoma et Gomorra et diluvii dies ab illo ultimo exitu saeculiprehendantur. [7] Adiciant tertium dictum: *Manducemus et bibamus* et nubamus, *cras enim moriemur*, non recogitantes *vae illud praegnantibus et lactantibus* multo gravius et amarius eventurum in concussione totius mundi, quam evenit in vastatione unius particulae Iudae. [8] Satis opportunos novissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant: ubera fluitantia et uteros nauseantes et infantes pipiantes; parent antichristo, in quo libidinosius saeviat; adducet illis carnifices obstetrices.

25 (5.)

30

35

XVII. [1] Habebunt plane, Christo quod legent speciosum privilegium, carnis usquequaque imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt

iam non Isaac monogamus pater noster nec Iohannes
aliqui Christi spado nec Iudith [nec] filia Merari nec tot alia

18 sqq. cf. cast. 12, 31. 16 sqq. 25 cf. cast. 9, 5 1. 41 sqq. 28 I Cor.
15, 32 29 cf. Matth. 24, 19 33 cf. cast. 9, 5 1. 44
17. 4 cf. Iudith 8, 1

17 huius generis *N*, g. h. *cett.* 18 iam ωR *Gel.* (*praef.* III 68), etiam
C Pam. 22 aliud est (*om. N*) si *i. nisi vero, Thörnell I 65 sqq.*
23 existimant *NXR*, aestimant *FC* 24 capere n. p. *N*, n. p. c. *cett.*
26 Gomorra ωR et diluvii dies ut contrarium iis, quae 4, 6 dicuntur, del. *Kr.*
31 Iude *NX* (*sc. tribus*), Iudaeae *R edd.*, uiribus *F* 34 pipantes ωR ,
pipiantes *Gel. Pam.* (*adv. Val. 15, 4 pipiavit*) in quo ωR (*praef.* III 60h),
in quae *Gel. Pam.* 35 obstitrices *FX*
17. 1 legent ωR (*praef.* III 106), allegent *R¹mg Gel. Pam.* 3 iam
R³, tam $\omega R^{1,2}$ 4 spado *R²*, spadone *cett.* [nec] *om. N*

177 5

exempla sanctorum: solent ethnici iudices destinari.

[2] Exsurget regina Carthaginis et decernet in Christianas, quae .
profuga et in alieno solo et tantae civitatis cum maxime formatrix,
cum regis nuptias ultro optasse debuisset, ne tamen secundas
eas experiretur, maluit e contrario uri quam nubere.

10

[3] Assidebit et illi matrona Romana, quae etsi per vim
nocturnam nihilo minus alium virum experta maculam carnis
suo sanguine abluit, ut monogamiam in semetipsam vindicaret.
Fuerunt et quae pro viris mori mallent quam post viros nubere.

(3.)

15

[4] Idolis certe et [in] monogamia et viduitas apparent:
Fortunae Muliebri coronam non imponit nisi univiris sicut
Matri Matutae; pontifex maximus et flaminica semel nubunt;
Cereris sacerdotes viventibus etiam viris et consentientibus

(4.)

20

[5] Sunt et quae de tota
continentia iudicent nos, virgines Vestae et Iunonis Achaicae et
Dianae Scythicae et Apollinis Pythii; etiam bovis illius
Aegyptii antistites de continentia infirmitatem Christianorum
iudicabunt. [6] Embesce, caro, quae Christum induisti!
Sufficiat tibi semel nubere, in quod a primordio facta es, in

(5.)

6 sqq. cast. 13, 1 sqq. afferuntur Flaminica, virgines Vestae, Iunonis
Achaicae, Apollinis Pythii, Minervae, Dianae; sacerdotes bovis Aegyptii,
Cereris Africanae; Dido, Lucretia; uxor. 1, 6, 3 sq. virgines Vestae, Iunonis
Achaicae, Apollinis Pythii, Cereris. 9 cf. I Cor. 7, 9 22 cf. Gal 3, 27

5 solent] 'non erit novum Christianos sisti pro tribunalibus ethnicorum'
Rig.; fort. autem solent abundanter positum est ut *Greg. Ilib. tract. 16, 20*
soletis requirere, cf. *Heraeus, GGA 1915, 483*; volent *Kr.* 10 et postpos.,
praef. III 90a (*perperam illi et N*) 11 al. v. exp. *N*, exp. al. v. *cett.*

12 vindicaret *i. tueretur* 13 pro usque ad quam *Gel.*, *om. cett.* 13-14 nubere.
Idolis certe *NX Gel. Pam.*, nuberent (*fort. recte*) idolis. Certe *FR^{1,2}*, nuberent
idolis. His certe *R³* 14 in $\omega R^{1,2}$, *om. R³ Gel. Pam.*
monogamia ... viduitas] *praef.* III 83 apparet *R³* apparet *i. ministrant* 15
univiris

N (*praef.* III 9), -as *FX*, -a *R* sicut nec *Gel. edd.*, sed v. *praef.* III 101
16 semel nub. *N*, n. s. *cett.* 18 quae *R² edd.*, qui ωR^1 23 es et *N*
23-24 in quod e fini revocaris *R² p. 586* (*de fini Thes. 786, 81: Flor.,*
Gell., Apul.), in quod definire (-ri *FX*) vocaris ωR^1 , in quod a fine revocaris

178
25

quod e fini revocaris. Redi in Adam vel priorem, si in novissimum non potes; semel gustavit ille de arbore, semel concupiit, semel pudenda protexit, semel deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de paradiso sanctitatis exulavit, semel exinde nupsit. [7] Si in illo fuisti, habes tuam formam, si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe te tertium Adam et hunc digamum et tunc poteris esse, quod inter duos non potes.

30

26 deo erubuit] *cf. virg. vel. 7, 7 28 in] praef. III 60d* 29 te
w R, *om. edd. (utrumque dici potest: 6, 2 te filium; adv. Marc. 4, 8, 7 timendum se; Thes. s. v. exhibeo 1426, 76. contra pudic. 21, 6 apostolum. Löfstedt 50, Syntact. F 246. Thes. 1427, 20, s. v. mentior 780, 62: orat. 22, 9 et virg. vel. 16, 6 mentiris nuptam. al.)* 30 duo X, *fort. recte, praef. III 10* De
monogamia Tertulliani explicit N, Explicit liber de monogamia F

Text edited by V. BULHART. © Hoelder-Pichler-Tempsky, 1957. Reproduced by permission. Scanned by Roger PEARSE, Ipswich, 2003. Greek text is rendered using the Scholars Press SPIonic font, free from [here](#).